

V

REVIEWS

PRIKAZI

ALEKSANDAR KANDIĆ, IZMEĐU MITA I NAUKE. RASPRAVA O PLATONOVOJ KOSMOLOGIJI, FILOZOFSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU, BEOGRAD, 2021.

Aleksandar Risteski

Nije tako čest slučaj da se u filozofskim publikacijama na temu Platonove misli, a posebno ne na srpskom jeziku, neko ozbiljno i temeljno posveti izučavanju Platonove filozofije nauke, te geometrijskih i matematičkih pretpostavki njegove kosmološke teorije prikazanih u dijalogu *Timaj*. Uz to, još je manji broj autora koji su spremni da poklone ozbiljnu pažnju pitanju i značaju *mita*,¹ te pitanju odnosa *mitskog* i *naučnog* u Platonovoj kosmologiji, a da se pri tom krajnje procene takvog odnosa ne svode na zaključke eliminativističkog ili redukcionističkog tipa.

U svojoj monografskoj studiji *Između mita i nauke. Rasprava o Platonovoj kosmologiji* Aleksandar Kandić preuzima na sebe upravo takav zadatak, da naime podrobno ispita epistemološke, metafizičke, matematičke, geometrijske i metodološke pretpostavke timajevske kosmologije, polazeći najpre od naučnog, pragmatičnog i antropološkog potencijala, te relevantnosti kako

naučnog (*episteme*), tako i mitskog (*mythos*) aspekta ovog velikog dijaloga. Autor u više navrata skreće pažnju na to da mu je stalo da formuliše svojevrsni srednji put između dve krajnosti, naime, između odbacivanja mita kao suvišnog, s jedne i doslovnog čitanja, s druge strane.

Čak i letimičnim osvrtom na pojmovne konsekvence takvih interpretacija neizbežno smo navedeni na zaključak da i jedna i druga strana u osnovi odbacuju i previđaju značaj mitskog elementa, ne samo dijaloga *Timaj*, već u načelu i Platonove filozofije uopšte. Doslovno čitanje *Timaja*, kao što je čitanje Sare Brodi, čini taj previd što načelno *neutrališe* mitski aspekt dijaloga time što ga ne čita kao mit i kao verovatni govor (*eikos mythos*). S druge strane, druga krajnost koja je izražena u *metaforičkom čitanju* takođe odbacuje mitski element,² tako što ga smatra pukim pomoćnim sredstvom za iskazivanje racionalnih i naučnih stavova, odnosno, prema kojem se Platonovi mitovi vide kao nesposobnost autora da se izrazi egzaktnije. Prema Kandiću, mitski elementi su neizostavni za razumevanje

1 Veoma važnu studiju o Platonovim mitovima napisala je Irina Deretić. Vidi Deretić, I., *Platonova filozofska mitologija. Studija o Platonovim mitovima*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2014.

2 Autor navodi primer Aristotelovog kritičkog tumačenja *Timaja*.

Platonovog mišljenja, koliko i naučni i racionalni aspekti dijaloga, upravo zbog samog predmeta kojim se Platon bavi, a to je kako kosmos, tako i čovekovo mesto unutar njega. Zbog toga je Platon i osmislio takav jezik dijaloga koji je svojevrsno kretanje „između mita i nauke“.

Originalnost i veličina Platonove misli prikazane u dijalogu *Timaj* jeste u tome što Platon, verovatno po prvi put u istoriji filozofije i zapadne nauke, pravi svesnu razliku između *modela* i *same stvarnosti*, na koju model treba da referiše, a na šta nas upućuje i sam Platon u svom dijalogu, predstavljajući nam bitne termine kao što su *eikos mythos* i *eikos logos*. Posmatrano na taj način, jasnije nam se prikazuje ne samo veličina, već i neverovatna *savremenost* Platonove naučne i prirodno-filozofske misli! Pitanje savremenosti Kandić adresira na veoma interesantan način, baveći se između ostalog i poređenjem fundamentalnih pretpostavki Platonove kosmologije i savremene kosmološke teorije velikog praska, pronalazeći značajne bliskosti između ova dva kosmološka modela.

Knjiga obiluje iscrpnim i detaljnim raspravama o timajevskoj kosmologiji, kao i o njenim različitim interpretacijama i recepcijama, od Aristotela, do danas. U središtu ovih rasprava i kritičkih osvrta nalazi se hipoteza o neizostavnoj važnosti i ulozi mitskog aspekta Platonove kosmologije, a prvenstveno pojmova *demijurga* i *duše sveta*.

Platonovo uvođenje ovih termina u jezik svoje kosmološke teorije predstavlja novinu od fundamentalne važnosti, jer su time „božanska“ saznanja smeštena unutar psihološkog, odnosno, kosmološko-antropološkog okvira tumačenja. Na taj način su teško dostupna kosmološka saznanja učinjena mogućim predmetom ljudskog saznanja i osmišljavanja!

Umesto da se bavi pitanjem same, objektivne stvarnosti po sebi, težište Platonovog interesovanja se premešta na pravljenje preciznog *modela*

celokupne stvarnosti, izraženog jezikom matematike i geometrije. Time su omogućene najmanje dve bitne stvari: s jedne strane pouzdanost i preciznost samog modela, a s druge strane pristupačnost kosmološkog saznanja čoveku.

Na taj način ideja *eikos mythos*-a i *eikos logos*-a smeraju na našu pozicioniranost unutar celokupne stvarnosti, odnosno, na granice naših spoznajnih kapaciteta, ali istovremeno ukazuje i na to da geometrijsko-matematički model kosmosa nije stvar ličnih preferencija, nadahnuća i proizvoljnosti, već rezultat temeljne refleksije o strukturi individualne psihe i celokupne, stvorene stvarnosti.

Zbog kompleksnosti teme i višesmenosti Platonovog jezika, dijalog *Timaj* nikada nije prestajao da pleni pažnju i interesovanje najvećih filozofskih umova, čime postaje istovremeno i uzrok velikog broja raznolikih i međusobno neusaglasivih tumačenja. No, autor ne samo što adresira kompleksne teme timajevske kosmologije, već to čini na originalan i konstruktivan način, ispostavljaajući kritičke prikaze različitih stanovišta, te iznoseći vlastite zaključke i tumačenja ključnih aspekata ovog dela.

Bitno je napomenuti i to da je Kandićev jezik, s obzirom na kompleksnost teme, veoma koncizan i direktan, što čini ovu studiju o Platonovoj kosmologiji veoma pristupačnom i za šire čitalaštvo. Mogli bismo zapravo reći da je autor idejno veran upravo onoj nameri koju prepoznaje u osnovi Platonovog uvođenja pojmova *demijurg* i *duša sveta*, a to je da se teško dostupno, „božansko znanje“ o strukturi kosmosa, umstvenog i čulnog sveta, učini dostupnim ljudskom saznanju, te da se istakne važnost antropološkog elementa u konstituisanju jedne kosmološke teorije! Ova studija je verni prikaz te namere i nesumnjivo je od velike pomoći za razumevanje ovog nimalo jednostavnog i često, prema autorovom sudu, pogrešno interpretiranog i recipiranog Platonovog dela.

Knjiga počinje sa *Uvodnim razmatranjima* u kojima se autor bavi odnosom *Timaja* i presokratske filozofije prirode, te Platonovom heuristikom filozofske mitologije, što tematski zokružuje posvećivanjem pažnje značaju mita o Eru, u dijalogu *Država*. U narednom poglavlju koje se bavi značajem mitskih aspekata u *Timaju*, Kandić tematizuje bitne spone između drugih važnih Platonovih dijaloga, poput *Države* i *Fedona*.

Timaj se tom prilikom ispostavlja kao jedna vrsta interpretativne matrice kosmološko-metafizičkih alegorija i mitova drugih dijaloga, te je na taj način omogućen prikaz *Timaja* i *Države* kao jedne tematske i logičke celine. S posebnom pažnjom se čini osvrt ka mitu o Eru, koji sadrži bitne matematičke, kosmološke i mitske elemente, a koji će kasnije biti detaljnije razmatrani i tematizovani u *Timaju*.

Jedan od ključnih momenata, jeste upravo Platonovo akcentovanje problema *slobode*, odnosno, slobodnog izbora, te njegovih posledica na čoveka, a što upravo predstavlja tematsku sadržinu i zadatak *Timaja*. Kandić primećuje da se u *Državi* započinje sa programom osmišljavanja temeljne reforme tradicionalne grčke mitologije, dok se u *Timaju* načelno nadilazi *mythos-logos* distinkcija. Tako se „božansko znanje“ prevodi na spoznajnu ravan koja je bliža ljudima. Posmatrano na taj način, *Timaj* pruža i kosmološko i prirodnofilozofsko rasvetljavanje pitanja strukture kosmosa i idealne ljudske zajednice.

Na ovo poglavlje nadovezuje se naredno, koje se bavi pitanjem kompatibilnosti mita i nauke, odnosno *mythos*-a, *logos*-a i *episteme* u Platonovoj misli, i u kojem se iznosi zapažanje o neophodnoj vezi ovo troje, pogotovo kada je reč o razumevanju fundamentalnih postavki timajevske kosmologije. Mitski elementi dijaloga nas upućuju, najpre putem pojmova demijurga i duše sveta, na *unutrašnju strukturu i inherentna svojstva*

naše psihe, čime dolazimo do zaključka da je duša sveta uzor individualnoj ljudskoj psihi, a demijurg kao metafora čiste inteligencije, zapravo, *uzor racionalnosti*, pa je tako čitava kosmološka teorija shvaćena kao slobodno odabrani model poimanja kosmosa, a ne kao doslovni prikaz objektivne stvarnosti kao takve.

Tematsko i problemsko središte knjige sadržano je u ideji o značaju i novitetu antropološke i pragmatičke zaleđine bitnih mitskih i naučnih pojmova u Platonovom *Timaju*, poput pojmova *demijurga* i *duše sveta*, a što nam ilustruju i termini *eikos mythos* i *eikos logos*. Premda se autor kroz čitavo delo osvrće na ove teme, tek u završnom poglavlju *Nauka u dijalogu Timaj*, tematizovanje ovih pitanja dobija svoj puni izraz.

Prema Kandićevom sudu, za razliku od savremenih kosmoloških teorija, Platonova je zasnovana na uvidu u neophodnost rasvetljavanja i vlastitih psihičkih struktura, odnosno, kognitivnih dispozicija individualne, ljudske psihe. Razlog tome je taj što bez pretpostavke postojanja čoveka ne bi ni imalo smisla govoriti o nekakvoj „kosmologiji“. Čoveku se na taj način dodeljuje gotovo konstitutivna funkcija u formiranju jedne kosmološke teorije.

Osvrnuvši se ka etimologiji pojma „demijurg“ autor zaključuje da Platonov odabir upravo tog termina nikako nije stvar slučajnosti, te da to ukazuje na bitnu antropološku zaleđinu takvog odabira. Demijurg je, u načelu, *uzor za individualni ljudski razum*, dok je duša sveta *uzor za individualnu ljudsku psihu*, a što su paradigme prema kojima treba da se ravnamo, s ciljem da steknemo što jasnije razumevanje ne samo kosmosa, već i nas samih.

S tim u vezi, Kandić skreće pažnju na to da je važno primetiti da Platon poklanja značajnu pažnju ispitivanju *mikrostrukture* kosmosa, imajući na umu upravo pomenute zadatke razumevanja strukture čitave stvarnosti, ali i *inherentnih svojstava* i *strukture individualne*

psihe. Platonov „geometrijski atomizam“ isto je toliko značajno ostvarenje dijaloga *Timaj*, kao i matematički i geometrijski model kosmosa.

Pored toga, odabir termina „demiurg“ vođeno je tom idejom da se kosmos, odnosno, njegov matematički model ne predstavi kao delo „slepe nužnosti“, za razliku od nekih starijih kosmoloških teorija, već *umstvenog* i *slobodnog* odabira najboljeg mogućeg dizajna, čime se postavlja platforma za tematizovanje mesta *slobode* i *svrhovitosti* u prirodi, a čega nesumnjivo imamo iskustvo kao istovremeno umna i telesna bića.

Na tom tragu mogli bismo reći da knjiga adresira kompleksni i provokativni filozofski problem odnosa slobode i nužnosti, u okvirima timajevske kosmološke teorije. *Timaj* u osnovi i jeste prikaz te pojmovne kompleksnosti i napetosti u pokušajima da se s jedne strane objasni nužnost, odnosno, kosmička strukturiranost, ali da se objasne i opravdaju elementi svrhovitosti, umnosti, svesnosti i slobode. No, upravo se u terminima demijurga i duše sveta ogleđaju neophodni antropološki elementi tumačenja strukture kosmosa. Ovi su impregnirani bitnim epistemološkim i metafizičkim, ali i etičkim i estetičkim implikacijama.

U pogledu važnosti ovog mitskog pojma, autoru je stalo da pokaže da se pojam demijurga ne može interpretativno redukovati na druge, bezumne, mehaničke funkcije prirode i stvorenog sveta. Takođe, stalo je i do toga da

se dokaže falšnost nekih od uvreženih shvatanja prema kojima se pojam demijurga može shvatiti ne samo kao „ukras“, ili zamenljiva alegorija, već se može u potpunosti odbaciti ili čak stopiti sa drugim pojmovima, kao što je *duša sveta*. Čineći kritički osvrt ka delima renomiranih svetskih stručnjaka, pretežno delima autora iz angloameričkog intelektualnog delokruga, Kandić ukazuje na to da se pojam demijurga mora razumeti kao fiksna tačka oko koje se ostali pojmovi pribiru i na temelju kojeg se gradi čitava pojmovna zgrada timajevske kosmologije.

Na temelju razumevanja da ono što podražava ontološki uvek ostaje „ispod“ i „niže“ od predmeta svog podražavanja, autor dolazi do zaključka da se pojmovi „demijurg“ i „duša sveta“ moraju prvenstveno tumačiti u ključu ontologije mimezisa: *demijurg* i *duša sveta* predstavljaju paradigme ili uzore za individualni ljudski razum, odnosno, individualnu dušu, prema kojoj se razum odnosi isto kao što se i demijurg odnosi prema duši sveta.

Uzimajući to u obzir, uviđamo da dijalog *Timaj* nije samo prikaz strukturiranosti kosmosa, već i ljudske duše i njenih kognitivnih kapaciteta i delatnosti. Ovaj Platonov dijalog se ispostavlja kao primer temeljnog promišljanja matematičkog i geometrijskog modela kosmosa, u kojem ljudski spoznajni kapaciteti igraju neizostavno važnu, pa čak i konstitutivnu ulogu u slobodnom koncipiranju i osmišljavanju jednog takvog naučnog *modela*.